

System polityczny ZSRS

- [Wprowadzenie](#)
- [Przeczytaj](#)
- [Film](#)
- [Sprawdź się](#)
- [Dla nauczyciela](#)

Bibliografia:

- Źródło: Miłowit Kuniński, *Totalitaryzm w ujęciu Hannah Arendt*, 2005.09.18 r., dostępny w internecie: omp.org.pl [dostęp 3.12.2020 r.].
- Źródło: Marcin Bogusławski, *Homo sovieticus*, 24.04.2015 r., dostępny w internecie: racjonalista.tv [dostęp 3.12.2020 r.].
- Źródło: *Konstytucja ZSRR z 5 grudnia 1936 r.*, dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 20.11.2020 r.].
- Źródło: Wiktor Sukiennicki, *Ustrój radziecki a konstytucja stalinowska*, „RPEiS” 1937 r., nr 17(2), dostępny w internecie: repozytorium.amu.edu.pl [dostęp 20.11.2020 r.].

Źródło: domena publiczna.

Materiał jest częścią serii „**Inne spojrzenie**”.

W październiku 1917 roku w Rosji władza „leżała na ulicy”. Już wojna japońsko-rosyjska i rewolucja 1905 roku obnażyły dramatyczną słabość państwa rządzonego przez cara Mikołaja II. W lutym doszło do obalenia samodzierżawnego caratu opartego na relacjach feudalnych. Jednak demokratyczny Rząd Tymczasowy księcia Gieorgija Lwowa, a potem Aleksandra Kiereńskiego wskutek braku poparcia społecznego nie odważył się podjąć zdecydowanych kroków wobec problemów na frontach I wojny światowej, upadającej gospodarki i zagładających w oczy milionów Rosjan biedy i głodu.

Rząd ten działał w okresie dwuwładzy i głównymi jego przeciwnikami byli walczący o władzę bolszewicy. Kryzys państwa okazał się dużo głębszy, niż początkowo wydawało się partiom pragnącym realizować zobowiązania carskiej Rosji wobec państw walczących w czasie I wojny. Partią najbardziej zainteresowaną przejęciem władzy w Rosji była Socjaldemokratyczna Partia Robotnicza Rosji w odłamie bolszewickim. To właśnie jej przedstawiciele prowadzili działania propagandowe, wpajając negatywny wizerunek tymczasowych władz Rosji. Wykorzystali chaos, który zapanował w listopadzie 1917 r. (według kalendarza juliańskiego z 24 na 25 października rozpoczęła się rewolucja październikowa) i sięgnęli po władzę. Po wygranej rewolucji bolszewicy rozpoczęli zmiany

w systemie politycznym państwa. Zaczęli budowę totalitaryzmu. Miał to być początek rewolucji ogólnoeuropejskiej, która zatrzymała się na granicy z II Rzeczpospolitą.

Twoje cele

- Przeanalizujesz teksty trzech konstytucji uchwalonych w Związku Sowieckim.
- Ocenisz różnice między zapisami konstytucji a rzeczywistymi prawami obywatelskimi w republikach.
- Scharakteryzujesz autonomię republik sowieckich.

Przeczytaj

Powstanie Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich

Mówiąc o historii [Związku Sowieckiego](#), trzeba nawiązać do I Ogólnozwiązkowego Zjazdu Rad w końcu grudnia 1922 r., na którym została przyjęta *Deklaracja i układ o utworzeniu ZSRS*. W tym momencie zrodziła się nowa forma związków państwowo-prawnych ogarniających wiele narodów.

Mapa Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich

Źródło: Aotearoa, licencja: CC BY-SA 3.0.

ZSRS zajmował obszar wschodniej Europy oraz północnej i środkowej Azji. Był państwem komunistycznym, które zostało utworzone 30 grudnia 1922 r. w wyniku połączenia Rosyjskiej Federacyjnej SRS (Rosja) z Białoruską SRS (Białoruś), Ukraińską SRS (Ukraina) i Zakaukaską Federacją. W 1924 r. do ZSRS przyłączono Mołdawską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Sowiecką, Tadżycką SRS, Turkmeńską SRS oraz Uzbeką SRS. W 1936 r. włączono też Kazachską SRS i Kirgiską SRS. W wyniku [paktu Ribbentrop-Mołotow](#) do ZSRS włączono Litwę, Łotwę, Estonię (1940 r.). Po wojnie sowiecko-fińskiej (1939–1940) utworzono Karelofińską SRS, włączoną w skład Rosyjskiej Federacyjnej SRS. ZSRS został formalnie rozwiązany 26 grudnia 1991 r.

Konstytucje ZSRS

Związek Sowiecki w ciągu 70 lat swego istnienia miał uchwalone trzy konstytucje, które określały ustroj ZSRS jako republikę federacyjną (państwo związkowe rozwiniętego socjalizmu).

Pierwsza konstytucja

Pierwsza z nich została wprowadzona w **1924 r.** Zawierała podstawową charakterystykę oraz opis ówczesnej sytuacji ruchu komunistycznego, główne kierunki rozwoju polityki świata podzielonego na obóz kapitalistyczny i socjalistyczny oraz podkreślała znaczenie pierwszego państwa proletariackiego. W konstytucji tej zapisano, że ZSRS będzie dobrowolnym połączeniem równouprawnionych narodów i że – co ważne – każda republika ma prawo wystąpić z ZSRS oraz do niego przystąpić. Konstytucja ta nie miała wartości prawodawczej, ale służyła komunistycznej propagandzie.

Ustawa określała zakres kompetencji organów władzy centralnej:

- wpływ na sprawy gospodarcze – określenie głównych gałęzi przemysłu i przedsiębiorstw przemysłowych,
- ustanowienie podstaw organizacji sądowej i postępowania sądowego;
- wpływ na ustawodawstwo cywilne i karne,
- organizacja i zwierzchnictwo nad siłami zbrojnymi, polityką zagraniczną, handlem zagranicznym, finansami i łącznością.

Egzemplarz konstytucji ZSRS

Źródło: Shakko, licencja: CC BY-SA 4.0.

Poza tymi obszarami każda republika związkowa sprawowała samodzielnie władzę państwową.

Konstytucja z 1924 r. ustanowiła Kongres Rad jako najwyższy organ sowieckiej władzy państwowej, a między posiedzeniami władzę tę sprawował Centralny Komitet Wykonawczy, który odpowiadał za zbiorowe przewodnictwo kraju. Centralny Komitet Wykonawczy wybrał Radę Komisarzy Ludowych, która pełniła funkcję władzy wykonawczej rządu. Centralny Komitet Wykonawczy był podzielony na Radę Związkową – reprezentującą republiki konstytucyjne, i Radę Narodowości – reprezentującą bezpośrednio interesy grup narodowościowych.

Konstytucja stalinowska

Kolejną konstytucją była konstytucja z **1936 r.** podpisana przez Józefa Stalina. Zapisano w niej, że wszyscy obywatele ZSRS mają równe prawa. Określa także zasady społeczne

kształtujące ustrój i państwo:

- ZSRS to socjalistyczne państwo robotniczo-chłopskie,
- podstawę polityczną Związku Sowieckiego stanowią rady pracownicze,
- władza należy do ludu pracującego miast i wsi,
- ziemia, fabryki, gospodarstwa wiejskie są własnością wspólną.

W 1936 r. wzrosła liczba republik wchodzących w skład ZSRS, było ich wówczas 11.

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Konstytucja przyznawała obywatelom prawo do pracy i do odpoczynku, ludziom starszym zapewniała zabezpieczenie majątkowe i socjalne, gwarantowała też prawo do nauki. Istotne były zapisy mówiące o równości płci, tolerancji ras i wyznań. Aby zapewnić wolność wyznania, oddzielono cerkiew od urzędów państwowych i od szkół.

Ciekawe było prawo pozwalające obywatelom na głoszenie propagandy ateistycznej oraz inne, gwarantujące im swobodę słowa, druku, zebrań i mitingów, demonstracji oraz pochodów (w celu umocnienia ustroju socjalistycznego). Konstytucja gwarantowała także wolność w tworzeniu organizacji i związków. Każdy obywatel miał obowiązek przestrzegania konstytucji.

Konstytucję można było zmienić większością 2/3 głosów na posiedzeniu [Rady Najwyższej ZSRS](#).

Jeśli wszystkie zapisy konstytucji z 1936 r. znalazłyby odzwierciedlenie w rzeczywistości, obywatele ZSRS żyliby w nowoczesnym, tolerancyjnym i bardzo liberalnym państwie. Jeśli wierzyć konstytucji z 1936 r., obywatele sowieccy mieliby całkowitą wolność osobistą. Niestety – była ona tylko utopią.

Konstytucja z 1977 roku

Uchwalenie kolejnej – znacznie bardziej rozbudowanej – konstytucji ZSRS nastąpiło w **1977 r.** Określała ona ZSRS jako państwo związkowe, zbudowane na zasadzie „socjalistycznego federalizmu”, w którym uwzględnia się i szanuje prawa człowieka. Władzę ustawodawczą sprawowała dwuizbowa Rada Najwyższa (wybierana na 5 lat). Do Rady Ministrów należało sprawowanie naczelnej władzy wykonawczej. W terenie działały rady lokalne – organy władzy państwowej. Sędziów i prokuratorów Sądu Najwyższego powoływała Rada Najwyższa.

Artykuły dotyczące wolności słowa, druku i zebrań **zostały usunięte**.

W konstytucji tej podkreślono, że cała władza należy do ludu, a Komunistyczna Partia Związku Sowieckiego reprezentuje interesy społeczeństwa. Konstytucja zawiera również

opisy poszczególnych artykułów. Na przykład artykuł 14: „źródłem wzrostu gospodarczego państwa jest wolna od wykorzystywania praca sowieckich ludzi”.

Okolicznościowy znaczek wydany przez pocztę ZSRS z okazji uchwalenia konstytucji.

Źródło: domena publiczna.

Konstytucyjna pieriestrojka

Konstytucjonalizm okresu przejściowego w latach **pieriestrojki** (1985–1991) przyniósł koncepcje dotyczące reformy konstytucyjnego porządku państwa. Zmiany w konstytucji ZSRS z 1977 r. poczyniono w latach **1988–1990**. Najważniejsze odnosiły się głównie do roli partii komunistycznej oraz jej naczelnych organów. Niewątpliwie próbą prawnego określenia kompetencji sekretarza generalnego było wprowadzenie w marcu 1990 r. urzędu prezydenta ZSRS, który był głową państwa sowieckiego. Prezydent miał być wybierany na pięć lat w wyborach powszechnych. Osoba sprawująca ten urząd nie mogła łączyć go z funkcją deputowanego ludowego i mogła go sprawować najwyżej przez dwie kadencje. Kompetencje prezydenta ZSRS zostały ujęte bardzo szeroko. Zjazd Deputowanych Ludowych to drugi – obok prezydenta ZSRS – organ państwowy powołany w czasie pieriestrojki.

Prawa i obowiązki obywateli w świetle kolejnych konstytucji

Konstytucja ZSRS każdorazowo zapewniała masom pracującym pełnię władzy państwowej i zatwierdzała porządek społeczny odpowiadający interesom mas pracujących. W przeciwieństwie do konstytucji burżuazyjnych, redukujących do minimum prawa demokratyczne obywateli, konstytucja ZSRS była dokumentem zapewniającym jak

najbardziej demokratyczne prawa wszystkim obywatelom swojego kraju. W ZSRS nie było „wybranych” klas, stanów, narodowości i ras.

Równouprawnienie obywateli ZSRS, niezależnie od ich narodowości i rasy, we wszystkich dziedzinach życia gospodarczego, państwowego, kulturalnego i społeczno-politycznego było niewzruszonym prawem. Jakiegokolwiek bezpośrednie czy pośrednie ograniczenie praw obywateli lub odwrotnie – ustanowienie bezpośrednich lub pośrednich przywilejów obywateli, zależnie od ich przynależności rasowej i narodowej – karane były przez prawo.

W celu zapewnienia obywatelom wolności sumienia Kościół w ZSRS oddzielony został od państwa, a szkoła od Kościoła. Wolność uprawiania kultów religijnych oraz wolność propagandy antyreligijnej przysługiwała wszystkim obywatelom. Zgodnie z interesami ludu pracującego i w celu umocnienia ustroju socjalistycznego, prawo gwarantowało obywatelom ZSRS:

- wolność słowa;
- wolność druku;
- wolność zgromadzeń i wieców;
- wolność pochodów ulicznych i demonstracji.

Obywatele ZSRS mieli zapewnioną nietykalność osobistą. Nikt nie mógł być aresztowany bez postanowienia sądu lub sankcji prokuratora. Prawo chroniło też nietykalność mieszkania obywateli i tajemnicę korespondencji.

Obowiązki obywateli:

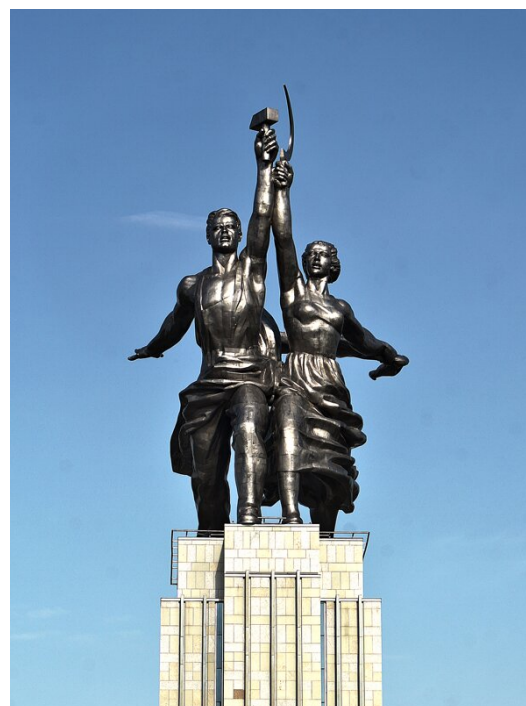
- każdy obywatel ZSRS obowiązany był przestrzegać Konstytucji Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, wykonywać ustawy, przestrzegać dyscypliny pracy, sumiennie traktować swe obowiązki wobec społeczeństwa, szanować przepisy współżycia socjalistycznego;
- każdy obywatel ZSRS obowiązany był strzec i umacniać społeczną, socjalistyczną własność jako świętą i nietykalną podstawę ustroju sowieckiego, źródło bogactwa i potęgi ojczyzny, źródło dobrobytu i kulturalnego życia wszystkich ludzi pracy;
- powszechny obowiązek służby wojskowej był obowiązującym prawem; służba wojskowa w Robotniczo-Chłopskiej Armii Czerwonej była zaszczytnym obowiązkiem obywateli ZSRS;
- obrona ojczyzny to święty obowiązek każdego obywatela ZSRS; zdrada ojczyzny: złamanie przysięgi, przejście na stronę wroga, przyniesienie uszczerbku mocy wojennej państwa, szpiegostwo karane były z całą surowością prawa jako najcięższa zbrodnia.

Żołnierze Armii Czerwonej na pamiątkowym zdjęciu w 1930 r.
Źródło: domena publiczna.

System organów państwowych

Władzę ustawodawczą ZSRS sprawowała wyłącznie Rada Najwyższa ZSRS (naczelny organ władzy państwowej), składająca się z dwóch izb: Izby Związku i Izby Narodowości. Obydwie izby były równoprawne, wybierane na cztery lata. Wśród deputowanych do Rady Najwyższej ZSRS byli przedstawiciele 56 narodowości Związku Sowieckiego, w tym 339 robotników i 307 chłopów. Rada rozpatrywała sprawy dotyczące interesów całej ludności kraju. Ustawa była przyjęta, jeśli uchwały ją obydwie izby Rady zwykłą większością głosów. Rada Najwyższa jako całość, a także poszczególne jej izby – każda dla siebie – powoływały komisje (stałe i niestałe), które pod względem charakteru były wewnętrznymi pomocniczymi organami izby. W związku z tym nie miały one żadnych praw ustawodawczych ani administracyjnych.

Robotnik i kołchoźnica
Źródło: Limitchik, licencja: CC BY-SA 3.0.

Rada Najwyższa ZSRS

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Na szczególną uwagę zasługuje tu zasada wyłączności uchwalania ustaw przez socjalistyczny parlament. Żadne inne organy państwowe nie miały prawa stanowienia ustaw ogólnozwiązkowych. Działalność ustawodawcza wysuwała się na czoło kompetencji Rady Najwyższej ZSRS.

Wszystkie ustawy w ZSRS dzieliły się na konstytucyjne i zwykłe. Działalność legislacyjna Rady Najwyższej ZSRS obejmowała także dekrety (ukazy). Zgodnie z ówczesną konstytucją Prezydium Rady Najwyższej wydawało je w okresie między sesjami Rady, które musiały być zatwierdzone przez Radę Najwyższą kwalifikowaną większością 2/3 głosów.

Rada Najwyższa ZSRS na wspólnym posiedzeniu obu izb wybierała lub powoływała wszystkie pozostałe naczelne organy państwa, które były jej podporządkowane:

- wybór Prezydium Rady Najwyższej ZSRS – spośród deputowanych na pierwszym posiedzeniu Rady Najwyższej nowej kadencji; organ ten można określić mianem „zbiorowego prezydenta” ZSRS;
- powoływanie Rady Ministrów ZSRS;
- wybór Sądu Najwyższego ZSRS i mianowanie Generalnego Prokuratora ZSRS.

Rada Komisarzy Ludowych ZSRS

Michaił Gorbaczow (ur. 1936 r.)

Źródło: The Official CTBTO Photostream, licencja: CC BY 2.0.

Rada Komisarzy Ludowych ZSRS odpowiedzialna była przed Radą Najwyższą ZSRS i zdawała jej sprawę ze swej działalności, a w okresie między sesjami Rady Najwyższej odpowiedzialna była przed Prezydium Rady Najwyższej ZSRS. Do stycznia 1924 r. na czele najwyższych władz sowieckich stał Włodzimierz Lenin. Po jego śmierci – po krótkim okresie zespołowego kierownictwa (Józef Stalin, Lew Kamieniew, Grigorij Zinowjew) – Józef Stalin (od grudnia 1925 r. do marca 1953 r.). Następnie kluczową w sowieckim systemie władzy funkcję pierwszego sekretarza generalnego pełnili kolejno: Nikita Chruszczow (1953–1964), Leonid Breżniew (1964–1982), Jurij Andropow (1982–1984), Konstantyn Czernienko (1984–1985), a od marca 1985 r. Michaił Gorbaczow.

Wybory do Rady Najwyższej ZSRS

Organami władzy państwowej w obwodach, rejonach, miastach, wsiach były Rady Delegatów Ludu Pracującego. Wybory delegatów do Rady Najwyższej ZSRS dokonywane były przez wyborców na podstawie powszechnego, równego i bezpośredniego prawa wyborczego w głosowaniu tajnym. Wszyscy obywatele ZSRS, którzy ukończyli 18 lat, niezależnie od przynależności rasowej i narodowej, wyznania, cenzusu wykształcenia, osiadłości, pochodzenia społecznego, stanu majątkowego i poprzedniej działalności, mieli prawo brać udział w wyborach delegatów i być wybierani, z wyjątkiem chorych psychicznie oraz osób skazanych przez sąd z pozbawieniem praw wyborczych. Każdy obywatel miał jeden głos, wszyscy obywatele brali udział w wyborach na jednakowych zasadach.

Prawo wysuwania kandydatów przysługiwało organizacjom społecznym i stowarzyszeniom ludzi pracy:

- komunistycznym organizacjom partyjnym;
- związkom zawodowym;
- spółdzielniom;
- organizacjom młodzieży;
- stowarzyszeniom kulturalnym.

System sądowniczy

System sądowniczy oparty był na sądach centralnych, sądach republik i sądach autonomicznych republik. Sąd Najwyższy stał na czele całego sądownictwa, a jego skład był wybierany raz na pięć lat. Sądowi Najwyższemu ZSRS zlecano nadzór nad działalnością sądową wszystkich organów sądowych ZSRS i republik związkowych. Rozprawa sądowa we wszystkich sądach ZSRS była jawna; o ile ustawa nie przewidywała wyjątków, oskarżony miał zagwarantowane prawo do obrony. Sędziowie byli niezawisli i podlegali tylko prawu. Prokurator generalny był wybierany raz na siedem lat przez Radę Najwyższą ZSRS.

Nikita Chruszczow i Józef Stalin

Źródło: domena publiczna.

Partie polityczne i inne organizacje

Zgodnie z interesami ludu pracującego oraz w celu ich aktywności politycznej zapewnione zostało obywatelom ZSRS prawo zrzeszania się w organizacjach społecznych:

- związkach zawodowych,
- zrzeszeniach spółdzielczych,
- organizacjach młodzieżowych,
- organizacjach sportowych i obronnych,
- stowarzyszeniach kulturalnych, technicznych i naukowych.

Najbardziej aktywni i uświadomieni obywatele wstępowali do Wszechzwiązkowej Komunistycznej Partii (bolszewików), później przemianowanej na Komunistyczną Partię Związku Sowieckiego (KPZS/KPZR). Partia stała na czele mas pracujących w ich walce o umocnienie i rozwój ustroju socjalistycznego.

Kierownicza rola partii komunistycznej w państwie i organizacjach społecznych została uznana w konstytucji. Gwarancje swobód obywatelskich (wolność prasy, zgromadzeń i zrzeszania się) okazały się fikcyjne, skoro przysługiwały tylko organizacjom pod władzą partii komunistycznej. Partii podporządkowane były też wybory, ponieważ prawo wysuwania kandydatów na deputowanych miała tylko partia komunistyczna i jej przybudówki. W latach 1917–1988 KPZS stanowiła kierowniczą siłę polityczną państwa sowieckiego, po zmianach konstytucji w 1988 r. i 1990 r. – jedną z sił politycznych państwa.

W walce o władzę i realizację celów politycznych partia komunistyczna stosowała zarówno terror i zmasowaną propagandę, jak i okresowe ustępstwa taktyczne. Odgrywała przywódczą rolę w światowym ruchu komunistycznym, a w latach 1922–1953 również w sowieckim systemie. Funkcję pierwszego (potem generalnego) sekretarza partii sprawował Józef Stalin, który po podporządkowaniu sobie aparatu bezpieczeństwa oraz wyeliminowaniu przeciwników i konkurentów doszedł do władzy – rządził w latach 1939–1952 bez zwoływania zjazdów partii. Stalin doprowadził do ostatecznego uformowania w ZSRS totalitarnego i policyjnego modelu sprawowania władzy (masowe represje w czasie kolektywizacji i industrializacji, sieć obozów pracy przymusowej – łagrow) oraz do ukształtowania kultu własnej osoby jako podstawy systemu politycznego.

Logo Komunistycznej Partii Związku Sowieckiego, następczyni ruchu bolszewickiego

Źródło: Yaroslav Kosogorsky, domena publiczna.

Główny budynek KC byłej KPZS na Starym Placu 4, obecnie siedziba Administracji Prezydenta Rosji

Źródło: NVO, licencja: CC BY-SA 2.5.

Związki zawodowe

Związki zawodowe to najbardziej masowa organizacja społeczna (w ZSRS działająca jako tzw. pas transmisyjny). Wstępowanie do związków zawodowych było zasadniczo dobrowolne, ale ci, którzy do nich nie należeli, pozbawieni byli konkretnych materialnych korzyści.

Pozostawanie poza strukturami związkowymi traktowane było przez władzę jako wyraz wrogości w stosunku do istniejącego porządku politycznego i ustrojowego. Sowiecki styl związkowości odgrywał istotną rolę w ustalaniu i wdrażaniu norm ustanowionych przez Plan Centralny.

W 1962 roku sowieckie związki zawodowe liczyły ponad 66 milionów członków. 96% organizacji zawodowych w przedsiębiorstwach, fabrykach, na budowach, w instytucjach pracowało społecznie, bez jakiegokolwiek kompensaty pieniężnej. Rola związków zawodowych w zarządzaniu produkcją rosła z każdym rokiem. Komitety zawodowe w przedsiębiorstwach kierowały współzawodnictwem socjalistycznym, w którym brało udział około 20 mln osób. Związkom zawodowym podlegało państwowe ubezpieczenie społeczne. Pod ich kierownictwem znajdowało się przeszło 1500 sanatoriów, domów wczasowych, pensjonatów, poradni uzdrowiskowych. Ze skierowań związkowych skorzystało w 1962 roku 4,8 mln osób.

Znaczek Komsomołu

Źródło: domena publiczna.

Związki zawodowe kontrolowały przestrzeganie norm i zasad BHP, ustawodawstwa pracy, budownictwa mieszkaniowego i przydziału mieszkań. Autorytet związków zawodowych był bardzo wysoki – zakłady nie miały prawa zwalniania z pracy bez zgody komitetów związkowych. [Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży \(Komsomoł\)](#) to z kolei samodzielna organizacja społeczna młodzieży sowieckiej, zrzeszająca ponad 20 mln chłopców i dziewcząt.

Spośród innych organizacji społecznych należy wymienić Związek Sowieckich Towarzystw Przyjaźni i Łączności Kulturalnej z Krajami Obcymi, Komitet Organizacji Młodzieżowych ZSRS, Komitet Kobiet Sowieckich, Sowiecki Komitet Solidarności Krajów Azji i Afryki, Agencję Prasową „Nowosti”, związki dziennikarzy, pisarzy, plastyków.

Słownik

KPZS/KPZR

Komunistyczna Partia Związku Sowieckiego / Komunistyczna Partia Związku Radzieckiego – ostatnia nazwa założonej w 1903 r. partii komunistycznej, rządzącej w RFSSR i ZSRS od 1917 do 1991 r.

pakt Ribbentrop–Mołotow

umowa międzynarodowa z 23 sierpnia 1939 roku, będąca formalnie paktem o nieagresji pomiędzy III Rzeszą i Związkiem Socjalistycznych Republik Sowieckich

pieriestrojka

potoczna nazwa procesu przekształceń systemu komunistycznego ZSRS w latach 1985–1991

Rada Najwyższa ZSRS

najwyższy organ władzy ustawodawczej ZSRS, a w latach 1939–1991 najwyższa władza ustawodawcza w okresach pomiędzy sesjami Zjazdu Rad

Wielka Socjalistyczna Rewolucja Październikowa

przewrót zbrojny w Rosji, dokonany przez bolszewików w 1917 roku

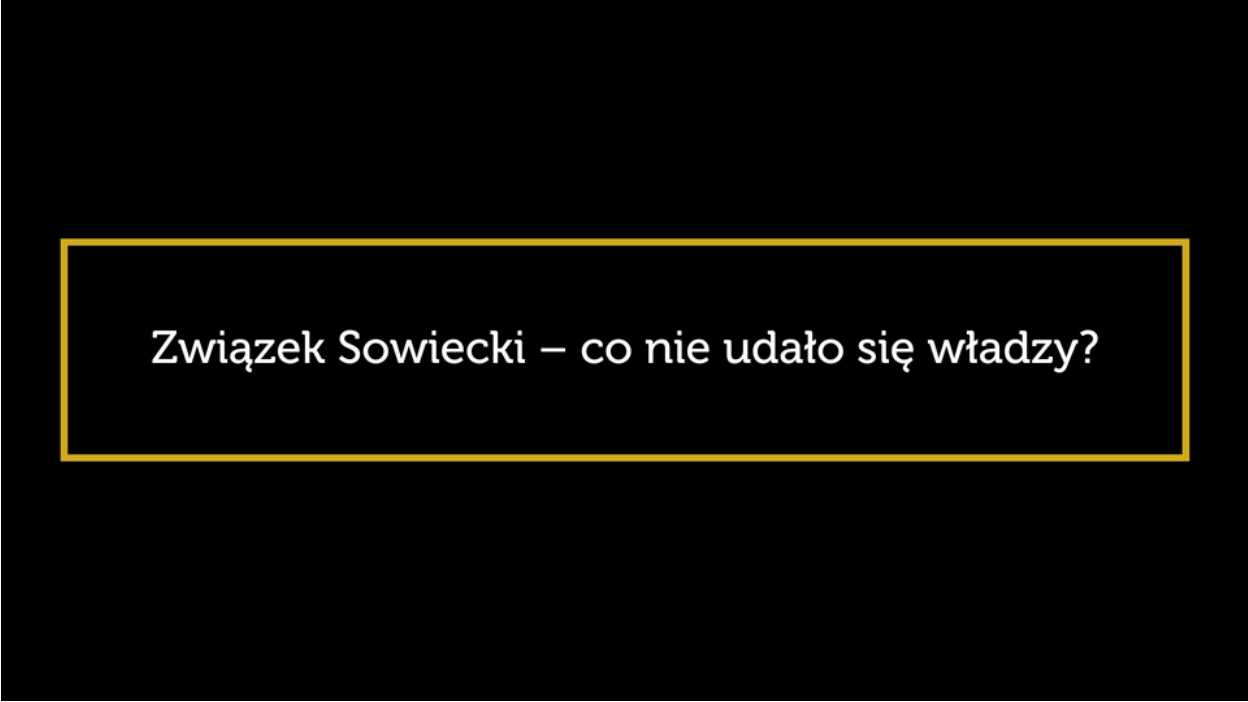
Wszechzwiązkowy Leninowski Komunistyczny Związek Młodzieży (Komsomoł)

komunistyczna organizacja młodzieży w Rosji Sowieckiej i Związku Socjalistycznych Republik Sowieckich, powstała w 1918 roku

Film

Polecenie 1

Zapoznaj się z filmem i wykonaj ćwiczenie.

Związek Sowiecki – co nie udało się władzy?

Film dostępny pod adresem <https://zpe.gov.pl/a/D1FBL5xeu>

Źródło: Englishsquare.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Film nawiązujący do treści materiału: Związek Sowiecki – co nie udało się władzy?

Ćwiczenie 1

Scharakteryzuj system jednolitości władzy państwowej w Związku Sowieckim.

Ćwiczenie 2

Wypisz elementy nacjonalizmu wielkoruskiego w ideologii partii komunistycznej w Związku Sowieckim.

Sprawdź się

Pokaż ćwiczenia:

Ćwiczenie 1

Dokończ zdanie.

W wyniku paktu Ribbentrop-Mołotow w 1940 r. do ZSRS włączono...

- ☐ Mołdawską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Sowiecką, Tadżycką Autonomiczną Republikę Sowiecką, Turkmeńską SRS oraz Uzbecką SRS.
- ☐ Estonię, Tadżycką Autonomiczną Republikę Sowiecką, Turkmeńską SRS oraz Uzbecką SRS.
- ☐ Litwę, Łotwę i Estonię.
- ☐ Litwę, Łotwę, Mołdawską Autonomiczną Socjalistyczną Republikę Sowiecką.

Ćwiczenie 2

Dopasuj informacje do odpowiednich konstytucji Związku Sowieckiego.

Pierwsza konstytucja

Zawierała podstawową charakterystykę i opis ówczesnej sytuacji ruchu komunistycznego, główne kierunki rozwoju polityki świata podzielonego na obóz kapitalistyczny i socjalistyczny oraz podkreślała znaczenie pierwszego państwa proletariackiego.

Druga konstytucja zwana „stalinowską”.

Pierwsza sowiecka ustawa zasadnicza.

Trzecia konstytucja

Podkreślano w niej, że cała władza należy do ludu i że Komunistyczna Partia Związku Sowieckiego reprezentuje interesy społeczeństwa.

Wprowadzona w 1977 r.

Określała, że ZSRS to socjalistyczne państwo robotniczo-chłopskie, a podstawę polityczną Związku Sowieckiego stanowią rady pracownicze. Władza należy do ludu pracującego miast, a ziemia, fabryki, gospodarstwa wiejskie są własnością wspólną.

Wprowadzona w 1936 r.

Określała ZSRS jako państwo związkowe, zbudowane na zasadzie „socjalistycznego federalizmu”, w którym uwzględnia się i szanuje prawa człowieka.

Wprowadzona w 1924 r.

Nie miała wartości
prawodawczej, ale służyła
komunistycznej propagandzie.

Ćwiczenie 3

Zaznacz, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
Podczas I Ogólnozwiązkowego Zjazdu Rad w grudniu 1922 roku, została przyjęta Deklaracja i układ o utworzeniu ZSRS.	☐	☐
Rada Najwyższa ZSRS składała się z dwóch izb: Rady Związku i Rady Narodowości, w tym Rada Związku miała większe uprawnienia.	☐	☐
Do 1924 r. Włodzimierz Lenin stał na czele najwyższych władz sowieckich.	☐	☐
Związki zawodowe były najbardziej masową organizacją społeczną w ZSRS, działającą jako pas transmisyjny.	☐	☐

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

Wiktor Sukiennicki

Ustrój radziecki a konstytucja stalinowska

Wysuwając jako cel ostateczny i „główne zadanie” swej działalności „zniweczenie wszelkiego wyzysku człowieka przez innego człowieka, całkowite usunięcie podziału społeczeństwa na klasy, bezlitosne zgniecenie wyzyskiwaczy, ustanowienie socjalistycznej organizacji społeczeństwa i zwycięstwo socjalizmu we wszystkich krajach”, Lenin i kierowana przez niego partia bolszewików, odmiennie od kierunku anarchistycznego, nie negowali roli i znaczenia w tym dziele organizacji państwowej. „Proletariat tylko na pewien czas potrzebuje państwa”, pisał Lenin w przeddzień rewolucji listopadowej. „Zupełnie nie różnimy się z anarchistami w sprawie zniesienia państwa jako celu. Utrzymujemy jednak tylko, że dla osiągnięcia tego celu rzeczą niezbędną jest czasowe wykorzystanie narzędzi, środków i metod władzy państwowej przeciw wyzyskiwaczom, jak dla zniszczenia klas niezbędną jest tymczasowa dyktatura klasy uciskanej. Marks w polemice z anarchistami wybiera najbardziej ostre i najbardziej jasne postawienie kwestii: czy, zrzucając jarzmo kapitalizmu, mają robotnicy „broń złożyć”, czy też wykorzystać ją przeciw kapitalistom w celu pokonania ich oporu? Systematyczne zaś użycie przez jedną klasę broni przeciw innej klasie, cóż to jest takiego, jeżeli nie „tymczasowa forma państwa”.

Źródło: Wiktor Sukiennicki, *Ustrój radziecki a konstytucja stalinowska*, „RPEiS” 1937 r., nr 17(2), dostępny w internecie: repozytorium.amu.edu.pl [dostęp 20.11.2020 r.].

Rozstrzygnij, czy program partii bolszewickiej odnosi się do marksizmu.

Rozstrzygnij: tak ▼

Uzasadnienie:

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

“ *Konstytucja ZSRR z 5 grudnia 1936 r.*

Art. 127. Obywatelom ZSRR zapewnia się nietykalność osobistą. Nikt nie może być aresztowany bez postanowienia sądu lub sankcji prokuratora.

Art. 128. Nietykalność mieszkania obywateli i tajemnicę korespondencji ochrania prawo.

Art. 129. ZSRR udziela prawa schronienia obywatelom państw obcych, prześladowanym za obronę interesów mas pracujących lub za działalność naukową albo za walkę narodowowyzwoleńczą.

Art. 130. Każdy obywatel ZSRR obowiązany jest przestrzegać Konstytucji Związku Socjalistycznych Republik Rad, wykonywać ustawy, przestrzegać dyscypliny pracy, sumiennie traktować swe obowiązki wobec społeczeństwa, szanować przepisy współżycia socjalistycznego.

Art. 131. Każdy obywatel ZSRR obowiązany jest strzec i umacniać społeczną, socjalistyczną własność jako świętą i nietykalną podstawę ustroju radzieckiego, jako źródło bogactwa i potęgi ojczyzny, jako źródło dobrobytu i kulturalnego życia wszystkich ludzi pracy. Osoby, które dopuszczają się zamachu na społeczną, socjalistyczną własność, są wrogami ludu.

Źródło: *Konstytucja ZSRR z 5 grudnia 1936 r.*, dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 20.11.2020 r.].

Zaznacz prawidłowe odpowiedzi.

☐ Podstawą systemu gospodarczego ZSRS była własność państwowa.

☐ Konstytucja ZSRS nakładała na wszystkich obywateli obowiązek informowania organów państwa o działaniach wrogów ludu.

☐

Zgodnie z zapisami konstytucji obywatelom ZSRS gwarantowano nietykalność osobistą i nietykalność mieszkania.

☐

W konstytucji ZSRS wpisano wolność badań naukowych i prawo do przemieszczania się.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

((Marcin Bogusławski *Homo sovieticus*

Józef Tischner pisał kiedyś o *homo sovieticus*. A więc o człowieku, którego tożsamość stanowi produkt pewnej totalnej ideologii, co uniemożliwi mu odnalezienie się w rzeczywistości innego typu. *Homo sovieticus* cechuje podporządkowanie kolektywowi, brak samodzielności i krytyczności intelektualnej, izolacja wobec kultury kreowanej przez osoby pochodzące „z zewnątrz”, czy oczekiwanie wobec państwa, że zajmie się zaspokajaniem jego problemów.

Źródło: Marcin Bogusławski, *Homo sovieticus*, 24.04.2015 r., dostępny w internecie: racjonalista.tv [dostęp 3.12.2020 r.].

Zdecyduj, które stwierdzenia są prawdziwe, a które fałszywe.

Stwierdzenie	Prawda	Fałsz
<i>Homo sovieticus</i> to produkt propagandy i indoktrynacji ideologicznej prowadzonej przez partię komunistyczną.	☐	☐
Po upadku Związku Sowieckiego jego obywatele, wychowani w ideologii komunistycznej, łatwo odnaleźli się w gospodarce wolnorynkowej.	☐	☐
Jednym z celów kształtowania człowieka sowieckiego w ZSRS było odrzucenie przez obywateli państwa tradycyjnych narodowości i stworzenie komunistycznych patriotów.	☐	☐
Osoby określane mianem <i>Homo sovieticus</i> charakteryzują się inicjatywą i kreatywnością.	☐	☐

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

“ **Konstytucja ZSRR z 5 grudnia 1936 r.**

Art. 126. Zgodnie z interesami ludu pracującego i w celu rozwoju działalności organizacyjnej samych mas ludowych oraz ich aktywności politycznej, zapewnia się obywatelom ZSRR prawo zrzeszania się w organizacje społeczne: związki zawodowe, zrzeszenia spółdzielcze, organizacje młodzieży, organizacje sportowe i obronne, stowarzyszenia kulturalne, techniczne i naukowe, najbardziej zaś aktywni i uświadomieni obywatele spośród klasy robotniczej i innych warstw ludu pracującego łączą się we Wszechzwiązkową Komunistyczną Partię (bolszewików), będącą czołowym oddziałem mas pracujących w ich walce o umocnienie i rozwój ustroju socjalistycznego oraz stanowiącą kierownicze jądro wszystkich zarówno społecznych, jak państwowych, organizacji ludzi pracy.

Art. 127. Obywatelom ZSRR zapewnia się nietykalność osobistą. Nikt nie może być aresztowany bez postanowienia sądu lub sankcji prokuratora.

Art. 128. Nietykalność mieszkania obywateli i tajemnicę korespondencji ochrania prawo.

Art. 129. ZSRR udziela prawa schronienia obywatelom państw obcych, prześladowanym za obronę interesów mas pracujących lub za działalność naukową albo za walkę narodowowyzwoleńczą.

Źródło: *Konstytucja ZSRR z 5 grudnia 1936 r.*, dostępny w internecie: racjonalista.pl [dostęp 20.11.2020 r.].

Oceń możliwości realizacji praw obywatelskich w Związku Sowieckim.

Zapoznaj się z tekstem źródłowym i wykonaj ćwiczenie.

((Miłowit Kuniński

Totalitaryzm w ujęciu Hannah Arendt

Komunizm, którego rozpadu Arendt nie dożyła, był odmianą totalitaryzmu ewoluującego. Ulegał on przemianom, które odbierała jako „detotalitaryzację” po śmierci Stalina, czego przejawem miała być likwidacja imperium, większości obozów koncentracyjnych, zanik czystek, wreszcie oparcie systemu na wojsku, a nie na policji. Stwierdziła przy tym ze swoistą emfazą: „Najbardziej wymowną oznaką tego, że Związku Radzieckiego nie można już nazywać państwem totalitarnym w ścisłym znaczeniu tego określenia, jest oczywiście zdumiewająco szybki i różnorodny renesans sztuki w ciągu ostatniego dziesięciolecia” Gdy odwołamy się do definicji totalitaryzmu, przytoczonej na początku, zauważymy, że przesunięcie centrum systemu z policji do armii stanowi o podstawowej różnicy między państwem totalitarnym sensu stricto a jego odmianą zdetotalitaryzowaną. Nie jest jasne, czy renesans sztuki należy traktować jako powrót do znanego systemu wartości, czy jako przejaw słabości cenzury lub raczej przesunięcia uwagi reżimu na cele globalne: eksport komunizmu w różne regiony świata i dążenie do uzyskania przewagi militarnej. Arendt, mimo iż wie o procesie Daniela i Siniawskiego, lekceważy represje reżimu sowieckiego, zafascynowana istnieniem niezależnej myśli i sztuki. Teza o ewolucyjnej zmianie natury totalitaryzmu jest zasadna, o ile system totalitarny uzna się za niemal doskonale zamknięty i zdolny do poddania całkowitej kontroli wszelkich przejawów życia społecznego. Lecz tak pojęty totalitaryzm jest raczej typem idealnym, teoretyczną fikcją a nie rzeczywistym systemem.

Rozstrzygnij, czy autor tekstu zgadza się z H. Arendt twierdzącą, że po śmierci Stalina system polityczny w Związku Sowieckim uległ „detotalizacji”.

Rozstrzygnięcie: ▼

Uzasadnienie:

Dla nauczyciela

Autorka: Anna Wąsiel-Alberska

Przedmiot: wiedza o społeczeństwie

Temat: System totalitarny w Związku Sowieckim

Grupa docelowa: III etap edukacyjny, liceum, technikum, zakres rozszerzony

Podstawa programowa:

Zakres rozszerzony

V. Państwo, myśl polityczna i demokratyzacja.

Uczeń:

8) przedstawia założenia faszyzmu, nazizmu i komunizmu oraz dokonuje ich krytyki z punktu widzenia praw człowieka i demokracji.

Kształtowane kompetencje kluczowe:

- kompetencje w zakresie rozumienia i tworzenia informacji;
- kompetencje cyfrowe;
- kompetencje osobiste, społeczne i w zakresie umiejętności uczenia się;
- kompetencje obywatelskie.

Cele operacyjne:

Uczeń:

- przeanalizuje teksty trzech konstytucji uchwalonych w Związku Sowieckim;
- oceni różnice pomiędzy zapisami konstytucji a rzeczywistymi prawami obywatelskimi w republikach;
- scharakteryzuje autonomię republik.

Strategie nauczania:

- konektywizm;
- konstruktywizm.

Metody i techniki nauczania:

- burza mózgów;
- mapa myśli;

- analiza tekstu źródłowego;
- dyskusja.

Formy zajęć:

- praca indywidualna;
- praca w parach;
- praca w grupach;
- praca całego zespołu klasowego.

Środki dydaktyczne:

- komputery z głośnikami i dostępem do internetu, słuchawki;
- zasoby multimedialne zawarte w e-materiale;
- tablica interaktywna/tablica, pisak/kreda.

Przebieg zajęć:

Faza wstępna

1. Wykorzystując burzę mózgów, uczniowie przypominają definicje totalitaryzmu sformułowaną przez Friedricha i Brzezińskiego.
2. Najważniejsze cechy systemu totalitarnego zostają zapisane na tablicy.
3. Nauczyciel przedstawia temat i cele lekcji.

Faza realizacyjna

1. Uczniowie zostają podzieleni na trzy grupy. Każda z grup dostaje za zadanie przeanalizowanie jednej z konstytucji Związku Sowieckiego. Są proszeni o odniesienie postanowień konstytucji do definicji totalitaryzmu. Powinni porównać zapisy konstytucji i sposób wprowadzania tych zapisów w życie.
2. Każda z grup prezentuje swoją pracę i na tablicy powstaje charakterystyka totalitaryzmu sowieckiego oraz jego ewolucja.

Faza podsumowująca

1. Uczniowie proszeni są o ocenę praw i obowiązków obywatelskich zapisanych w konstytucjach. Powinni ocenić poziom zaangażowania obywateli w budowę systemu totalitarnego.
2. Najważniejsze różnice pomiędzy zapisami konstytucji a realnymi prawami obywatelskimi powinny zostać zapisane na tablicy.

Praca domowa:

Napisz esej na temat: Oceń poziom zaangażowania obywateli w życie publiczne w Związku Sowieckim.

Materiały pomocnicze:

Juan Linz, *Totalitaryzm i autorytaryzm*, Jerzy Szczupaczyński, wybór i opracowanie, Warszawa 1994.

Mikołaj Tyrchan, *Badania porównawcze nad totalitaryzmem nazistowskim i stalinowskim w historiografii i zachodniej*, „Czasopismo Prawno-Historyczne”, t. LXVIII — 2016, z. 1.

Komunistyczna dyktatura w ZSRR i w Polsce – podobieństwa i różnice, wpa.uz.zgora.pl.

Carl J. Friedrich, Zbigniew Brzeziński, *Totalitarian dictatorship and autocracy*, is.muni.cz.

Wskazówki metodyczne opisujące różne zastosowania multimedium:

Film może zostać wykorzystany jako wstęp do dyskusji w fazie podsumowującej lekcji.